Μορφές βίας στο διαδίκτυο

Μαρία Κράνη

10/05/2020

Εισαγωγή

Το διαδίκτυο επηρεάζει όλο και περισσότερο την καθημερινότητά μας. Όχι μόνο διευκολύνει την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων, αλλά, πλέον, αποτελεί μέσο πληροφόρησης, εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας, καθώς και τόπο έκφρασης και δημιουργίας. Τα άτομα έχουν τη δυνατότητα να συνομιλήσουν, να εκφράσουν τις απόψεις και τις ιδέες τους, να μοιραστούν οπτικοακουστικό υλικό κ.ά., και γενικότερα να αισθανθούν ότι αποτελούν μέρος μιας ευρύτερης ομάδας συμμετέχοντας στις διάφορες διαδικτυακές κοινότητες. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι το διαδίκτυο αποτελεί μέσο αλληλεπίδρασης των ανθρώπων, περιλαμβάνει

ένα μεγάλο εύρος εκφάνσεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα στο οποίο συγκαταλέγεται και η βία. Σκοπός του παρόντος είναι να διερευνηθούν οι διαφορετικές εκφάνσεις της διαπροσωπικής βίας εντός του εικονικού κόσμου του διαδικτύου.

Εννοιολογικός προσδιορισμός της βίας

Η βία αποτελεί κοινωνική σχέση, η οποία είναι κατά κανόνα μονόδρομη. Αποτελεί μια σχέση δύναμης. Ακόμη και όταν είναι αμφίπλευρη, κάποια στιγμή θα υπάρξει ασυμμετρία δύναμης εφόσον κάποια από τις εμπλεκόμενες πλευρές επιβάλλει και εδραιώνει την θέληση της. Η βία μπορεί να λάβει πολλές μορφές. Κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί ο σκοπός ελέγχου του άλλου, ενώ θα πρέπει να εξετάζεται εντός του κοινωνικού πλαισίου (Δημητρίου, Σ., 2003).

Η βία σπάνια έχει αποδέκτη ο οποίος δεν έχει προηγουμένως επιλεχθεί σκόπιμα, ενώ, συνήθως, λαμβάνει χώρα μεταξύ γνωστών. Περιλαμβάνει οποιαδήποτε πράξη ή συμπεριφορά ενός ατόμου που προκαλεί σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική βλάβη ή απειλεί το θύμα για την πρόκληση αυτών εις βάρος του θύματος ή του εαυτού του. Ακόμη, η βία δεν περιορίζεται στον ορισμό του ποινικού νόμου, αλλά έχει σημασία τα εκάστοτε γεγονότα να θεωρηθούν ως βία και από τα άτομα που εμπλέκονται σ' αυτά (Stanko, E., 2001). Στο παρόν άρθρο, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις μορφές που λαμβάνει η βία εντός του εικονικού κόσμου του διαδικτύου.

Η περίπτωση του κυβερνοεκφοβισμού

Ο κυβερνοεκφοβισμός αποτελεί μια μορφή επιθετικής συμπεριφοράς, η οποία πραγματοποιείται μέσω της χρήσης της πληροφορικής τεχνολογίας και των νέων τεχνολογικών μέσων επικοινωνίας. Ο κυβερνοεκφοβισμός[1],

[1] Στο παρόν θα χρησιμοποιείται ο όρος «κυβερνοεκφοβισμός».

γνωστός και διαδικτυακός εκφοβισμός ή με τον ορό της αγγλικής cyberbullying, αποτελεί εξέλιξη του εκφοβισμού και περιλαμβάνει οποιαδήποτε πράξη εκφοβισμού, επιθετικότητας, απειλής, ταπείνωσης, παρενόχλησης, ψυχολογικής βίας, τρομοκρατικής ή αυταρχικής συμπεριφοράς που πραγματοποιείται μέσω του Διαδικτύου, κινητών τηλεφώνων ή άλλων ψηφιακών μέσων. Συνήθως, πραγματοποιείται σε βάθος χρόνου και κατ' εξακολούθηση, με στόχο την πρόκληση συναισθηματικής ή/και σωματικής βλάβης σε ένα άτομο ή μία ομάδα ατόμων (Αντωνιάδου, Ν. & Κόκκινος, Κ. Μ., 2013).

Ο κυβερνοεκφοβισμός, αν και αποτελεί εξέλιξη του «παραδοσιακού» εκφοβισμού, παρουσιάζει κάποιες σημαντικές διαφοροποιήσεις. Μία βασική διαφορά αποτελεί η δυνατότητα άμεσης και ταυτόχρονης θυματοποίηση χρηστών του διαδικτύου εντός του προσωπικού τους χώρου, με χαμηλό κόστος, με πρόσβαση καθ' όλο το εικοσιτετράωρο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό αποτελεί η δυνατότητα εξασφάλισης «ανωνυμίας» στο πλαίσιο του διαδικτύου, η οποία και δημιουργεί μια αίσθηση ελευθερίας και ασφάλειας. Ο δράστης έχει τη δυνατότητα να κρυφτεί πίσω από μια ψεύτικη ταυτότητα και να παραμείνει αόρατος και αφήνοντας ελάχιστα ή και καθόλου ψηφιακά ίχνη με αποτέλεσμα όχι μόνο να γίνεται πιο δύσκολος ο εντοπισμός τους από πλευράς διωκτικών αρχών, αλλά και να αίρονται οι όποιες αρχικές αναστολές.

Ο κυβερνοεκφοβισμός λαμβάνει χώρα μέσω του διαδικτύου, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, δωματίων συνομιλίας (Chat Rooms), σελίδων κοινωνικής δικτύωσης (social networking sites), των ιστολογιών (blogs),μέσω άλλων ιστοσελίδων που σχετίζονται με ηλεκτρονικά παιχνίδια ή υπηρεσίες άμεσης ανταλλαγής μηνυμάτων, όπως επίσης και μέσω κινητών τηλεφώνων (Σπάθη, Θ. Γ., 2017). Βασική διαφορά μεταξύ κυβερνοεκφοβισμού και εκφοβισμού αποτελεί η έλλειψη προσωπικής επικοινωνίας δράστη και θύματος, καθώς επίσης και η ύπαρξη ενός

μεγάλου αριθμού ακούσιων ή εκούσιων μαρτύρων (bystanders). Οι μάρτυρες μπορούν να χωριστούν σε δυο κύριες κατηγορίες: α) στους *επιβλαβείς* για το θύμα, οι οποίοι και μέσω της συμπεριφοράς τους είτε επικροτούν την εγκληματική συμπεριφορά είτε παραμένουν αδιάφοροι και β) στους *βοηθούς παρατηρητές* οι οποίοι μέσω της άμεσης αντίδρασής τους κινητοποιούν περισσότερα άτομα για την καταπολέμηση του φαινομένου.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε, επίσης, οτι το διαδίκτυο, εξαιτίας της φύσης και του τρόπου λειτουργίας του, συχνά, καταρρίπτει την ανάγκη της επανάληψη, καθώς κάθε ανάρτηση μπορεί να παραμείνει διαθέσιμη συνεχώς και ορατή σε απεριόριστο αριθμό ατόμων οπουδήποτε και οποτεδήποτε, αυξάνοντας έτσι με ευκολία τον αντίκτυπο στο θύμα. Τέλος, στον κυβερνοχώρο δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη δυσανάλογης δύναμης μεταξύ δράστη και θύματος (η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση του εκφοβισμού), μιας και μέσω των ηλεκτρονικών μέσων ακόμη και ένα άτομο χωρίς ιδιαίτερες σωματικές ικανότητες μπορεί να είναι ο δράστης και να θυματοποιήσει απεριόριστο αριθμό ατόμων (Σπάθη, Θ. Γ., 2017).

Επιθετικότητα και κακόβουλα σχόλια στις διαδικτυακές πλατφόρμες

Όπως και στην περίπτωση του κυβερνοεκφοβισμού, έτσι και τα κακόβουλα σχόλια στις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης απασχολούν με αρνητικό πρόσημο όλο και περισσότερο την διεθνή επιστημονική κοινότητα, εξαιτίας του ρόλου που διαδραματίζουν στη διάπραξη εγκλημάτων και αυτοκτονιών στον «πραγματικό» κόσμο. Η βία, τα τελευταία χρόνια, έχει εισβάλει και στον εικονικό κόσμο του διαδικτύου, λαμβάνοντας μάλιστα, πολύ συχνά, ανεξέλεγκτες διαστάσεις, λόγω της αδυναμίας ελέγχου του κυβερνοχώρου.

Αν και είναι σημαντικές, φαίνεται ότι οι μέχρι τώρα προσπάθειες προσέγγισης του φαινομένου περιορίζονται στην εννοιολογική εξήγηση του, την φαινομενολογία και την ενδεχόμενη σύνδεσή του με τον κυβερνοεκφοβισμό (Kim, H.W. & Lee, S. H., 2015). Καθημερινά, εκατομμύρια χρηστών του διαδικτύου αναρτούν επιθετικά και κακόβουλα σχόλια σε συμμετοχικές διαδικτυακές πλατφόρμες, με σκοπό να εκφράσουν δημοσίως την κριτική τους, την προσωπική δυσαρέσκεια ή αγανάκτησή τους, ή απλώς για να εκφράσουν τον θυμό τους. Σε πολλές από τις περιπτώσεις, οι εν λόγω αναρτήσεις απευθύνονται σε εταιρείες και πρόσωπα που εκτίθενται με οποιοδήποτε τρόπο στη δημοσιότητα (Krämer, N. C. & Rösner, L., 2016).

Οι μορφές που λαμβάνει η επιθετικότητα των χρηστών του διαδικτύου ποικίλλουν. Η επιθετικότητα αυτή ενδέχεται να εκφράζεται ως περιφρόνηση, προσβολή, απειλή, συκοφαντία, ακόμα και μίσος. Αν αυτή η επιθετικότητα γίνει δεκτή και από άλλους χρήστες είναι πιθανό να κλιμακωθεί και να προκαλέσει μια «διαδικτυακή πύρινη λαίλαπα» (“online firestorm”). Πρόκειται για ένα κύμα αρνητικών σχολίων που εκφράζουν θυμό και επιθετικότητα στις διαδικτυακές πλατφόρμες.

Μια από τις βασικές αιτίες στις οποίες αποδίδεται η επιθετικότητα των χρηστών του διαδικτύου έιναι η ανωνυμία. Οι επιστήμονες έχουν παρατηρήσει ότι στο πλαίσιο της ανωνυμίας που προσφέρει το διαδίκτυο, σε συνδυασμό με την έλλειψη της φυσικής τους παρουσίας, αίρονται οι αναστολές των χρηστών, γεγονός που τους επιτρέπει να πουν ή να κάνουν πράγματα που δεν θα έλεγαν και δεν θα έκαναν στο πλαίσιο μιας εκ του σύνεγγυς επαφής (Suler, J., 2004). Παρ’ όλα αυτά, οι χρήστες του διαδικτύου βιώνουν περιστατικά λεκτικής βίας και προσβλητικής συμπεριφοράς και σε λιγότερο ανώνυμες διαδικτυακές πλατφόρμες, στις οποίες οι χρήστες εγγράφονται με τα πραγματικά τους ονόματα και μοιράζονται τις προσωπικές τους πληροφορίες.

Ρητορική μίσους και trolling στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι ο θυμός στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να «μεταδοθεί» από τον ένα χρήστη στον άλλον. Οι εκδηλώσεις θυμού και επιθετικής συμπεριφοράς συχνά συνδέονται και με εκδηλώσεις μίσους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι δύο έννοιες ταυτίζονται. Ο θυμός και το μίσος αλληλοσυνδέονται, αλλά, παράλληλα, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς την διάρκεια και την ένταση τους. Ο θυμός, συνήθως, αποτελεί την αρχική αντίδραση σε ένα ερέθισμα και παρουσιάζει ορισμένη διάρκεια και ορισμένη ένταση. Το μίσος, από την άλλη έχει μεγαλύτερη διάρκεια και πιθανότατα αποτελεί μια μονιμότερη αντίδραση σε κάποιο ερέθισμα και είναι μεγαλύτερης έντασης (Langham, J. & Gosha, K., 2018).

Συχνά, με σκοπό την περιγραφή της επιθετικής και προσβλητικής συμπεριφοράς στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιείται ο όρος «ρητορική μίσους». Με τον όρο «ρητορική μίσους» εννοούμε κάθε μορφή έκφρασης, που έχει ως κίνητρο να επιδείξει, να προωθήσει ή ενθαρρύνει την εχθρότητα προς ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων, λόγω της συμμετοχής των ατόμων στην ομάδα αυτή (Κωνσταντίνου, Κ.,2016), με έντονο το στοιχείο του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Το διαδίκτυο και ειδικότερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν, ίσως, το κυριότερο μέσο προώθησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Λόγω του μεγάλου αριθμού χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης η διάδοση ρατσιστικών αναρτήσεων κάθε είδους καθίσταται εξαιρετικά γρήγορη και εύκολη και μπορεί να λάβει ανεξέλεγκτες διαστάσεις.

Ωστόσο, η έννοια του μίσους αποτελεί μια ευρεία κατηγορία, που μεν καλύπτει ένα ευρύ φάσμα προσβλητικών και επιθετικών σχολίων στα μέτρα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά αδυνατεί να τα καλύψει όλα. Για παράδειγμα, ένας χρήστης θα μπορούσε να κάνει μια επιθετική ανάρτηση, η οποία όμως να μην εκφράζει μίσος απευθυνόμενη στην ταυτότητα ή τα χαρακτηριστικά ενός ατόμου (Langham, J. & Gosha, K., 2018).

Μια τέτοια εκδήλωση επιθετικής και προσβλητικής συμπεριφοράς στο διαδίκτυο που δεν καλύπτει η έννοια του μίσους, αποτελεί το «trolling». Στη γλώσσα που χρησιμοποιούν οι χρήστες του διαδικτύου η λέξη «trolling» χαρακτηρίζει τη διαδικασία κατά την οποία ένας χρήστης του διαδικτύου («troll») χρησιμοποιεί προκλητικές, προσβλητικές σκόπιμα αφελείς ή επιτηδευμένα εκτός θέματος αναρτήσεις σε μια διαδικτυακή, αποσκοπώντας να προκαλέσει ένα μεγάλο αριθμό «θυμωμένων» απαντήσεων (Indiana University Knowledge Base).

Το «trolling», συχνά, χαρακτηρίζεται ως μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά με αρνητικές συνέπειες στις διαδικτυακές κοινότητες. Πολλές και διαφορετικές πράξεις/ συμπεριφορές εντάσσονται στην έννοια του «trolling», ενώ γενικά παρατηρούνται αρκετές διαφωνίες στον ακαδημαϊκό και δημόσιο διάλογο σχετικά με τον εννοιολογικό προσδιορισμό και τη δυνατότητα χαρακτηρισμού ορισμένων συμπεριφορών ως «trolling». Σ’ ένα ευρύτερο πλαίσιο, το διαδικτυακό «trolling» ποικίλλει ως προς το περιεχόμενο του ανάλογα με τις διαδικτυακές πλατφόρμες και κοινότητες, καθώς και τα γεγονότα ή τις εμπειρίες που το πυροδοτούν. Κάποιοι χρήστες ενδέχεται να κάνουν αναρτήσεις «trolling» από πλήξη και «για πλάκα», από χαιρεκακία, αλλά και υποκινούμενοι από ιδεολογικά κίνητρα ή για να φέρουν στο προσκήνιο κοινωνικά προβλήματα. Υπό αυτό το πρίσμα, το τι αποτελεί τελικά «trolling» και τι όχι εξαρτάται από τον διαδικτυακό τόπο και το πλαίσιο μέσα στο οποίο συντελείται (Fichman, P., Sanfillipo, M. R. & Yang, S., 2017).

Όσον αφορά τις αρνητικές συνέπειες του «trolling», μπορεί να συνδεθεί με μορφές κυβερνοεκφοβισμού ή συμβολικής και έμφυλης βίας και περιλαμβάνει την αποστολή προκλητικών και προσβλητικών μηνυμάτων/δημοσιεύσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με σκοπό να εκμαιεύσουν μια «θυμωμένη» απάντηση από το θύμα τους. Ακόμη, δεν είναι λίγες οι φορές που ο δράστης προσπαθεί να διακόψει και να πάρει τον έλεγχο μιας διαδικτυακής συζήτησης, όπως επίσης και να περιθωριοποιήσει

ή να απομακρύνει το θύμα από δημόσια φορουμ (Lumsden, K. & Morgan, H. M., 2017).

Επίλογος

Το διαδίκτυο αποτελεί μια ανθρώπινη εφεύρεση η οποία έχει «εισβάλει» στην καθημερινότητα εκατομμυρίων ανθρώπων. Συμβάλλει αποφασιστικά στην επικοινωνία, την πληροφόρηση και, εν γένει, την αλληλεπίδραση των ανθρώπων. Παρά τα πλεονεκτήματα της χρήσης του διαδικτύου, ωστόσο, ενέχει και πολλούς κινδύνους. Από την παραπάνω ανάλυση, συμπεραίνουμε ότι εξαιτίας της ανωνυμίας και της έλλειψης φυσικής παρουσίας των ατόμων συμβάλλει στην άρση των αναστολών, με αποτέλεσμα να αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την ανάδυση βίαιων συμπεριφορών μεταξύ των χρηστών, οι οποίες ενδέχεται να επηρεάσουν την ζωή των θυμάτων και εκτός των ορίων του εικονικού κόσμου. Ακόμα, μπορεί να συμβάλει στην εξάπλωση του μίσους και της μισαλλοδοξίας. Συνεπώς, κρίνεται απαραίτητη η περαιτέρω διερεύνηση επι του θέματος, καθώς και η χάραξη μιας ενιαίας πολιτικής με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Βιβλιογραφία

Αντωνιάδου, Ν. & Κόκκινος, Κ. Μ. (2013). «Κυβερνο-εκφοβισμός και κυβερνο-θυματοποίηση σε παιδιά και εφήβους: Συχνότητα εμφάνισης και παράγοντες επικινδυνότητας», *Προσχολική & Σχολική Εκπαίδευση*, 1 (1), [138-169] σελ. 140.

Δημητρίου, Σ. (2003). *Μορφές βίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, σελ. 35, 41.

Fichman, P., Sanfillipo, M. R. & Yang, S. (2017). «Managing online trolling: From deviant to social and political trolls», *Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences*, [1802-1811] σελ.1802, Διαθέσιμο εδώ, ανακτήθηκε την 17/05/2020.

Indiana University Knowledge Base. The Trustees on Indiana University, «What is a troll?», Indiana University: Information and Technology Services, Διαθέσιμο εδώ, ανακτήθηκε την 17/05/2020.

Kim, H.W. & Lee, S. H. (2015). «Why people post benevolent and malicious comments online», Communications of the ACM, 58 (11), [74-79], σελ. 75.

Krämer, N. C. & Rösner, L. (2016). «Verbal venting in the social web: Effects of anonymity and group norms on aggressive language use in online comments», Social media + Society, July- September, Sage, [1-13] σελ.1.

Κωνσταντίνου, Κ. (2016). «Η ερμηνεία της θεωρίας της πολιτισμικής σύγκρουσης για τα εγκλήματα μίσους και η σύγχρονη ελληνική νομοθεσία», Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, σελ. 33.

Langham, J. & Gosha, K. (2018). «The classification of aggressive dialogue in social media platforms», SIGMIS-CPR ’18 Computers and People Research Conference, June 18-20, Buffalo-Niagara Falls, [60-63] σελ. 60-61.

Lumsden, K. & Morgan, H. M. (2017). «Cyber-trolling as symbolic violence: Deconstructing gendered abuse online», στο Lombard, N. (ed), *The Routledge handbook of gender and violence*, Chapter 9, σελ. 2, Διαθέσιμο εδώ, ανακτήθηκε την 12/05/2020.

Σπάθη, Θ. Γ. (2017). «Κυβερνοεκφοβισμός: Μια νέα μορφή βίας», Διαθέσιμο εδώ, ανακτήθηκε την 10/05/2020.

Stanko, E. (2001). «Violence», στο McLaughlin, E. & Muncie, J. (2001). *The sage dictionary of criminology*, Sage Publications, London, [315-318] σελ. 316.

Suler, J. (2004). «The online disinhibition effect», *Cyber Psychology & Behavior*, 7, [321-326] σελ. 321.